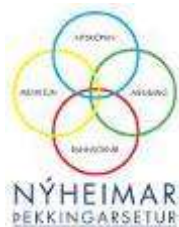

HÁSKÓLI ÍSLANDS

Lifað með landinu - Ársfundur Stofnunar fræðasetra HÍ, 14. maí 2009

Þjóðgarðar, ferðaþjónusta og sjálfbær þróun byggðar

Þorvarður Árnason, Ph.D.
forstöðumaður

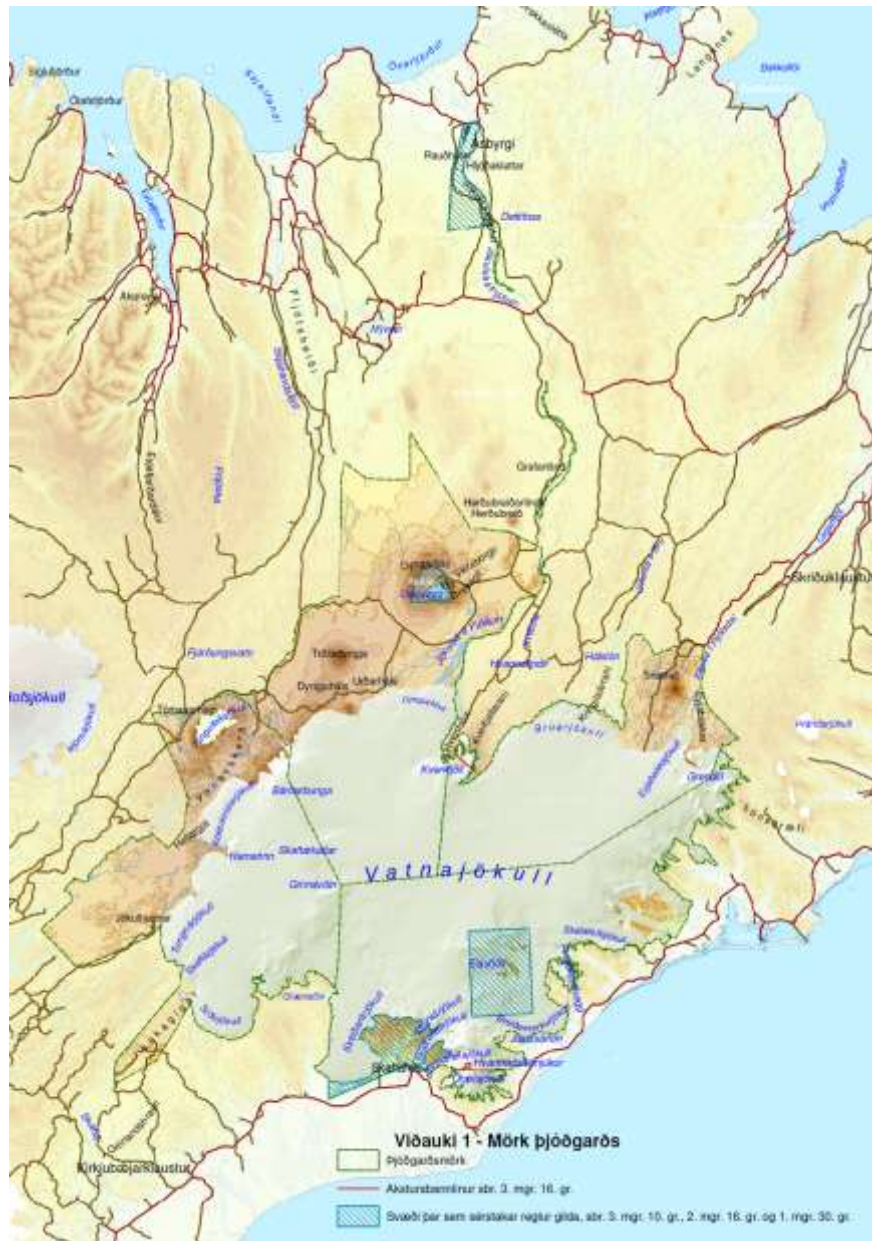
Nokkrar spurningar

- Geta þjóðgarðar verið drifkraftar byggðapróunar?
- Kallar stofnun þjóðgarðs á sérstakar skyldur við grannbyggðir?
- Kallar stofnun þjóðgarðs á breytt viðhorf þeirra sem vilja nýta verðmæti hans?
- Hvaða skyldur fylgja því að eiga stærsta þjóðgarð í Evrópu?

Vatnajökulsþjóðgarður

við stofnun 7. júní 2008

Vatnajökulsþjóðgarður
eftir stækkun 16. apríl 2009

Reglugerð um Vatnajökulspjóðgarð (2 gr.)

- Markmiðið með friðlýsingu Vatnajökuls og helstu áhrifasvæða hans sem þjóðgarðs er að vernda náttúru svæðisins, s.s. landslag, lífríki og jarðmyndanir, og menningarminjar þess. Auk þess að gefa almenningi kost á að kynnast og njóta náttúru svæðisins, menningar þess og sögu. Í þjóðgarðinum skal veita fræðslu um náttúru og náttúruvernd, sögu, mannlíf og menningarminjar svæðisins og stuðla að rannsóknum til að efla þekkingu á þessum þáttum.
- Þessi landnýting er til þess falinn að styrkja byggð og atvinnustarfsemi í nágrenni þjóðgarðsins og ber því enn fremur að líta á Vatnajökulspjóðgarð sem mikilvæga aðgerð til eflingar byggðar á svæðinu.

Reglugerð um Vatnajökulspjóðgarð (2 gr.)

- Markmiðið með friðlýsingu Vatnajökuls og helstu áhrifasvæða hans sem þjóðgarðs er að vernda náttúru svæðisins, s.s. landslag, lífríki og jarðmyndanir, og menningarminjar þess. Auk þess að gefa almenningi kost á að kynnast og njóta náttúru svæðisins, menningar þess og sögu. Í þjóðgarðinum skal veita fræðslu um náttúru og náttúruvernd, sögu, mannlíf og menningarminjar svæðisins og stuðla að rannsóknum til að efla þekkingu á þessum þáttum.
- Þessi landnýting er til þess falinn að styrkja byggð og atvinnustarfsemi í nágrenni þjóðgarðsins og ber því enn fremur að líta á Vatnajökulspjóðgarð sem mikilvæga aðgerð til eflingar byggðar á svæðinu.

Gamlar og nýjar skilgreiningar

- **Náttúruverndarlog 1999:**

Þjóðgarðar: svæði sem er sérstætt um landslag eða lífríki eða á því hvílir söguleg helgi þannig að ástæða er til að varðveita það með náttúrufari sínu og leyfa almenningi aðgang að því með tilteknum reglum.

- **IUCN Verndarflokkur II**

Þjóðgarður: svæði verndað einkum til verndar vistkerfum og til útivistar.

Gamlar og nýjar skilgreiningar

- **Náttúruverndarlog 1999:**

Þjóðgarðar: svæði sem er sérstætt um landslag eða lífríki eða á því hvílir söguleg helgi þannig að ástæða er til að varðveita það með náttúrufari sínu og leyfa almenningi aðgang að því með tilteknum reglum.

- **IUCN Verndarflokkur II**

Þjóðgarður: svæði verndað einkum til verndar vistkerfum **og til útivistar**.

Verndarflokkar IUCN

designation	description
Category 1a	strict nature preserve, managed to minimize human impact
Category 1b	wilderness area, managed to preserve wilderness characteristics
Category 2	national park, managed mainly for ecosystem protection and recreation
Category 3	national monument, managed mainly for conservation of specific natural features
Category 4	Habitat/Species Management Area, managed mainly for conservation through management intervention
Category 5	Protected Landscape/Seascape, managed mainly for landscape/seascape conservation and recreation
Category 6	Managed Resource Protected Area, managed mainly for the sustainable use of natural resources

Verndarflokkar IUCN

Flokkur	Friðun / Verndun	Tegund friðlýsingar
I	Ströng friðun	a. Friðland, b. Friðlýst viðerni
II	Verndun vistkerfa og útivist	Þjóðgarður
III	Verndun sérstæðra náttúruminja	Náttúruvætti
IV	Verndun tegunda og vistgerða	Búsvæðis- og tegundaverndarsvæði
V	Verndun landslags eða hafsvæðis og útivist	Landslagsvernarsvæði
VI	Sjálfbær nýting náttúrulegs vistkerfis	Verndað landnýtingarsvæði

Skilgreining IUCN á Vfl. II

Guidelines for Applying Protected Area Management Categories
Edited by Nigel Dudley

Category II protected areas are large natural or near natural areas set aside to protect large-scale ecological processes, along with the complement of species and ecosystems characteristic of the area, which also provide a foundation for environmentally and culturally compatible spiritual, scientific, educational, recreational and visitor opportunities.

Primary objective

- To protect natural biodiversity along with its underlying ecological structure and supporting environmental processes, and to promote education and recreation.³

Verndarflokkur II - skilgreining

Natural area of land and/or sea, designated to:

- **(a) protect the ecological integrity of one or more ecosystems for future generations,**
- **b) exclude exploitation or occupation inimical to the purposes of designation of the area, and**
- **c) provide a foundation for spiritual, scientific, educational, recreational, and visitor opportunities, all of which must be environmentally and culturally compatible.**

Verndarflokkur II – skilgreining

- Friðlýst náttúrulegt svæði lands og/eða sjávar þar sem:
 - (a) verndaðar eru vistfræðilegar heildir og vistkerfi fyrir núlifandi og komandi kynslóðir,
 - (b) komið er í veg fyrir nýtingu eða búsetu sem gengur gegn tilganginum með friðun svæðisins og
 - (c) sköpuð eru skilyrði til að sinna megi vísindum, menntun, útivist og þörfum gesta sem samræmist umhverfi og menningararfi.
(Skýrsla ráðgjafanefndar, s. 51)

Verndarflokkur II – skilgreining

- Friðlýst náttúrulegt svæði lands og/eða sjávar þar sem:
 - (a) verndaðar eru vistfræðilegar heildir og vistkerfi fyrir núlifandi og komandi kynslóðir,
 - (b) komið er í veg fyrir nýtingu eða búsetu sem gengur gegn tilganginum með friðun svæðisins og
 - (c) sköpuð eru skilyrði til að sinna megi vísindum, menntun, útivist og þörfum gesta sem samræmist umhverfi og menningararfi.
(Skýrsla ráðgjafanefndar, s. 51)

Meginmarkmið friðlýsinga

1. Tafla. Markmið með friðlýsingu svæða (bæði land- og hafsvæða) og gildi þeirra eftir friðlýsingarflokkum.

Markmið	Ia	Ib	II	III	IV	V	VI
Vísindarannsóknir	1	3	2	2	2	2	3
Verndun náttúrulegra svæða / víðerna	2	1	2	3	3	-	2
Varðveisla tegunda og erfðafjölbreytileika	1	2	1	1	1	2	1
Viðhald auðlinda umhverfisins	2	1	1	-	1	2	1
Verndun tiltekinna náttúru- og menningarminja	-	-	2	1	3	1	3
Ferðamennska og útivist	-	2	1	1	3	1	3
Fræðsla	-	-	2	2	2	2	3
Sjálfbær nýting úr náttúrulegum vistkerfum	-	3	3	-	2	2	1
Viðhald hefða / menningar	-	-	-	-	-	1	2

1 = meginmarkmið

2 = almenn markmið

3 = möguleg markmið

- = á ekki við

Meginmarkmið friðlýsinga

1. Tafla. Markmið með friðlýsingu svæða (bæði land- og hafsvæða) og gildi þeirra eftir friðlýsingarflokkum.

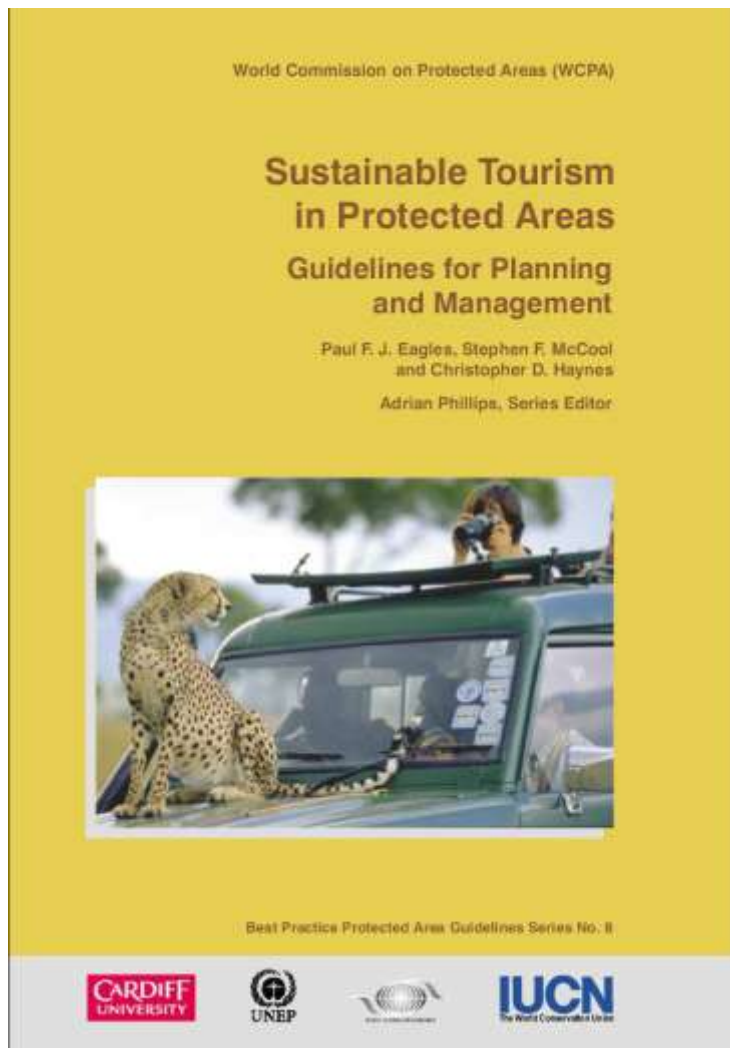
Markmið	Ia	Ib	II	III	IV	V	VI
Vísindarannsóknir	1	3	2	2	2	2	3
Verndun náttúrulegra svæða / víðerna	2	1	2	3	3	-	2
Varðveisla tegunda og erfðafjölbreytileika	1	2	1	1	1	2	1
Viðhald auðlinda umhverfisins	2	1	1	-	1	2	1
Verndun tiltekinna náttúru- og menningarminja	-	-	2	1	3	1	3
Ferðamennska og útivist	-	2	1	1	3	1	3
Fræðsla	-	-	2	2	2	2	3
Sjálfbær nýting úr náttúrulegum vistkerfum	-	3	3	-	2	2	1
Viðhald hefða / menningar	-	-	-	-	-	1	2

1 = meginmarkmið

2 = almenn markmið

3 = möguleg markmið

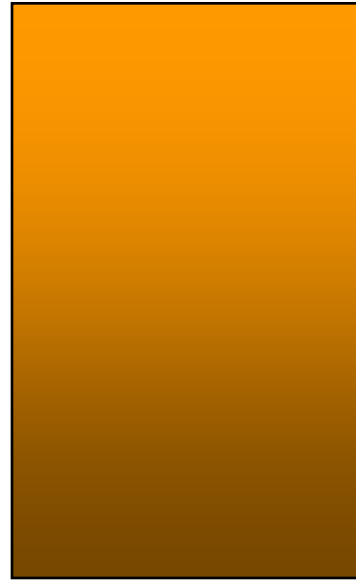
- = á ekki við

The link between protected areas and tourism is as old as the history of protected areas. Protected areas need tourism, and tourism needs protected areas. Though the relationship is complex and sometimes adversarial, tourism is always a critical component to consider in the establishment and management of protected areas. (s. xv)

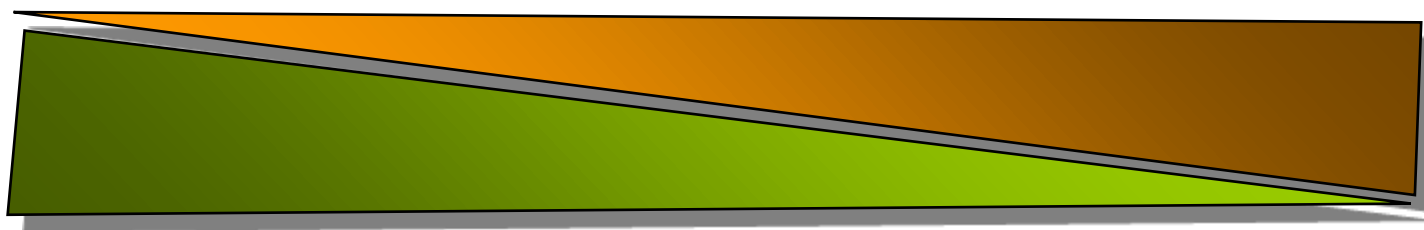

V
E
R
N
D
U
N

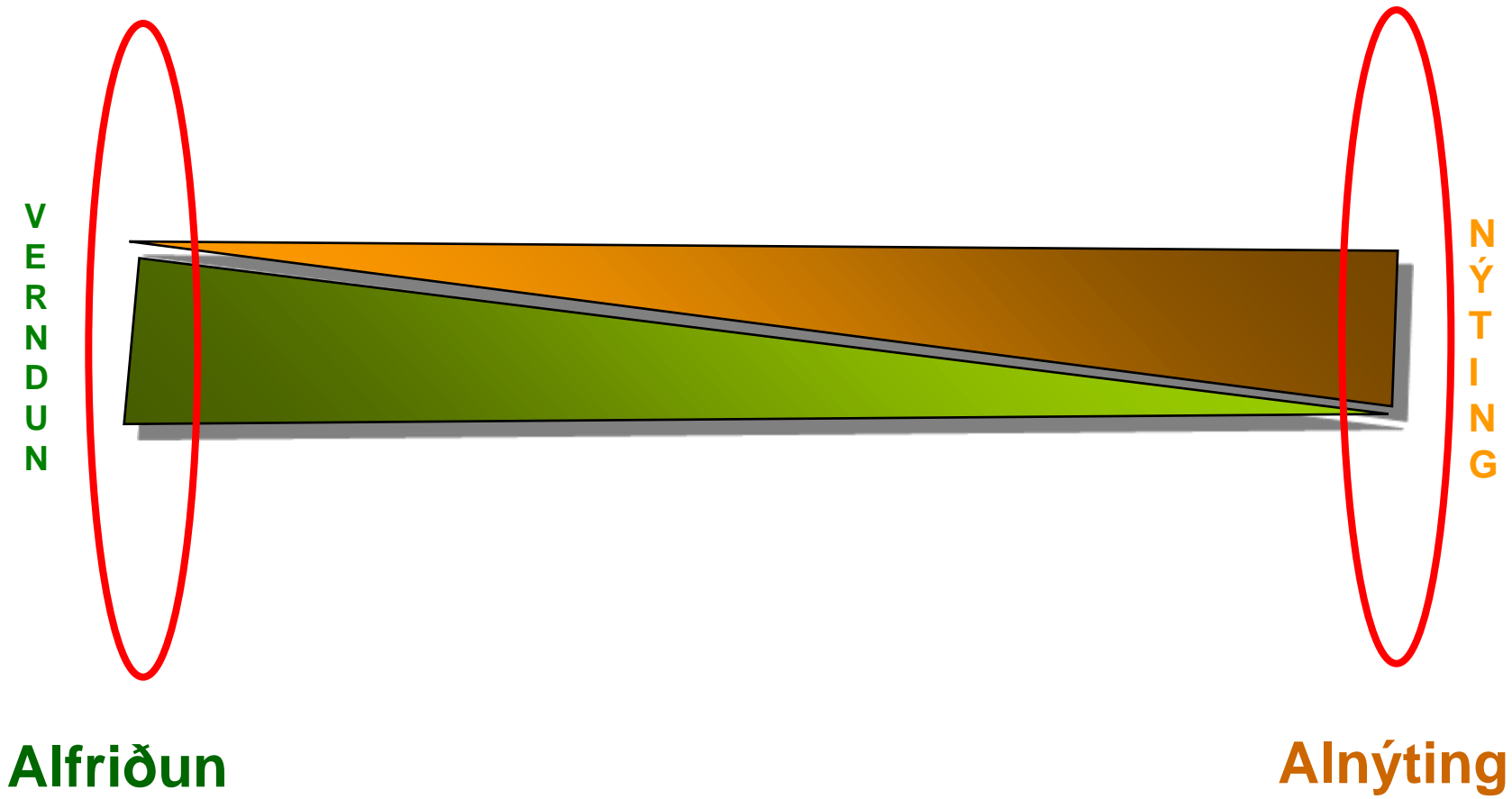

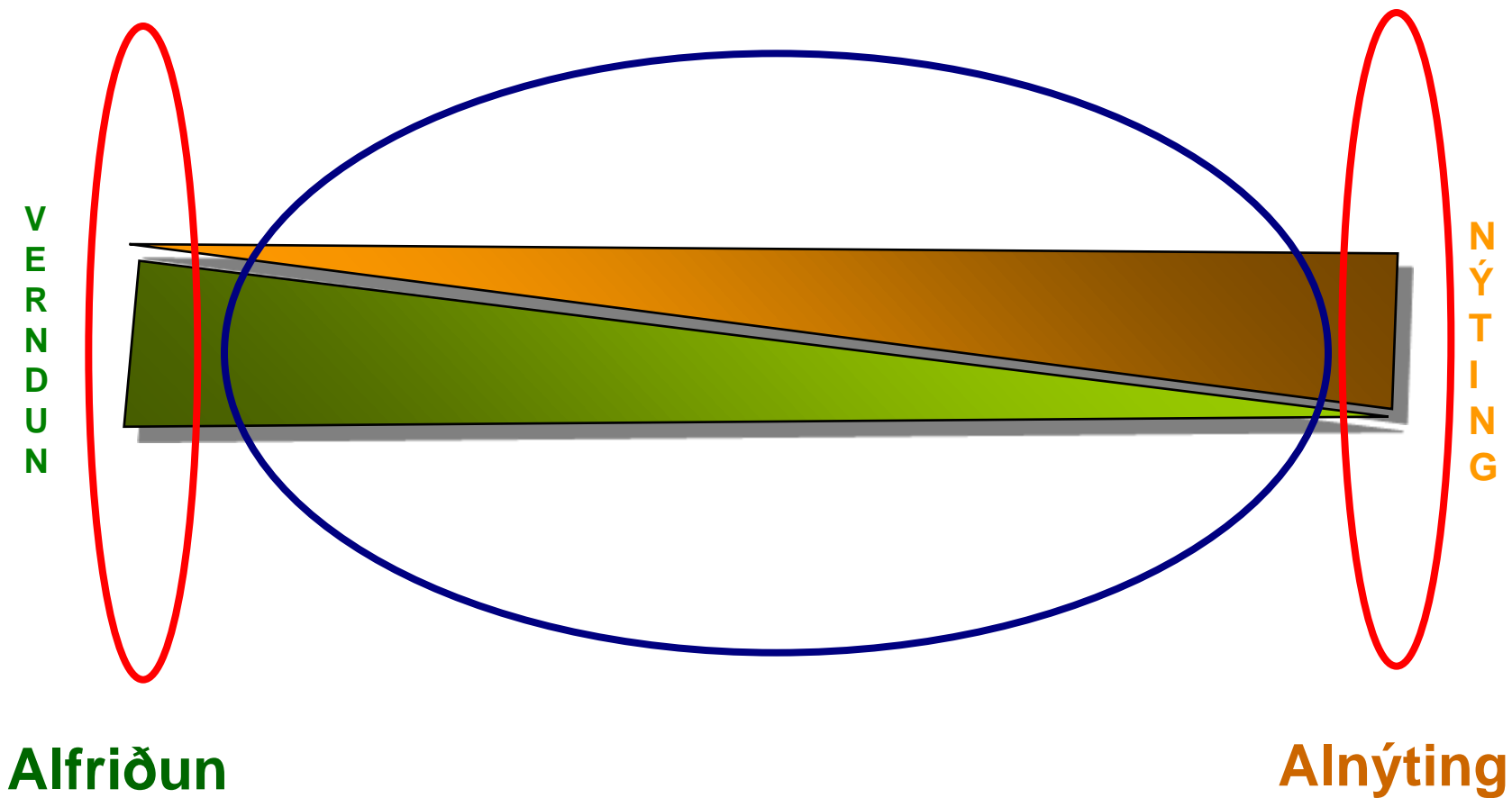
N
Y
T
I
N
G

V
E
R
N
D
U
N

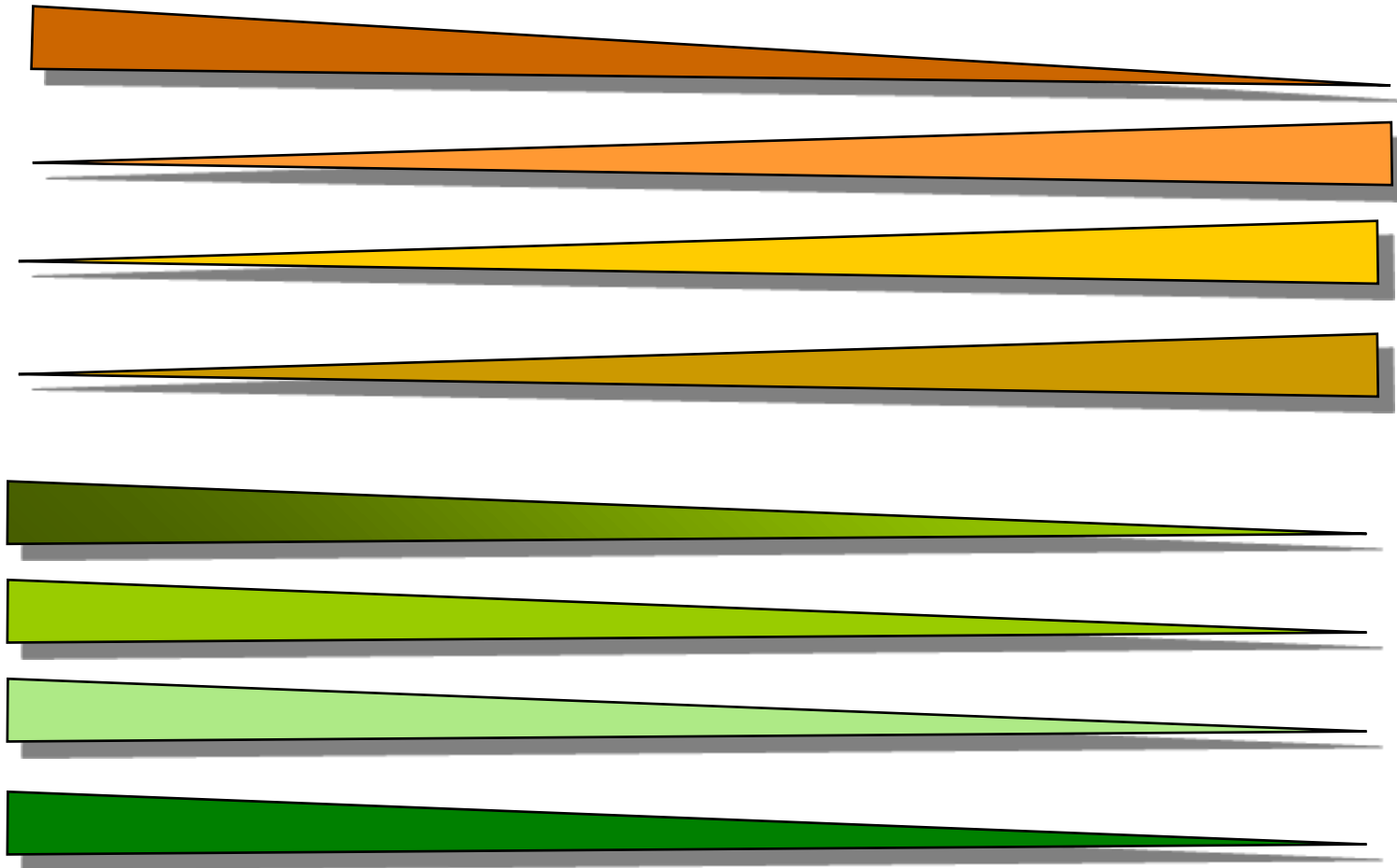

N
Ý
T
I
N
G

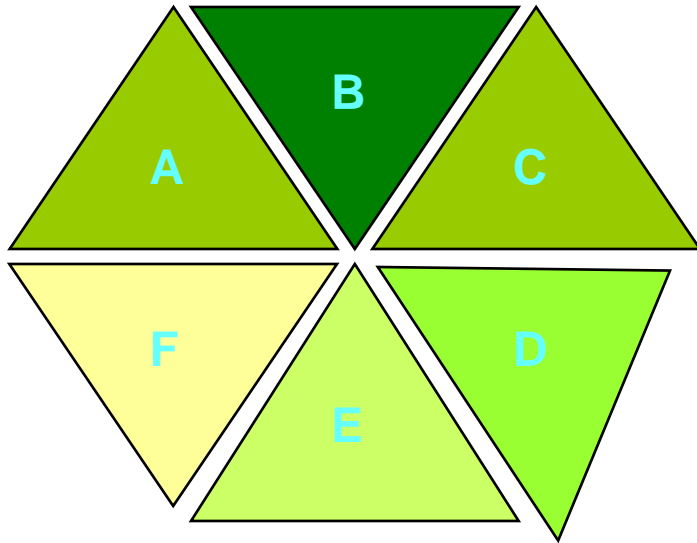
V
E
R
N
D
U
N

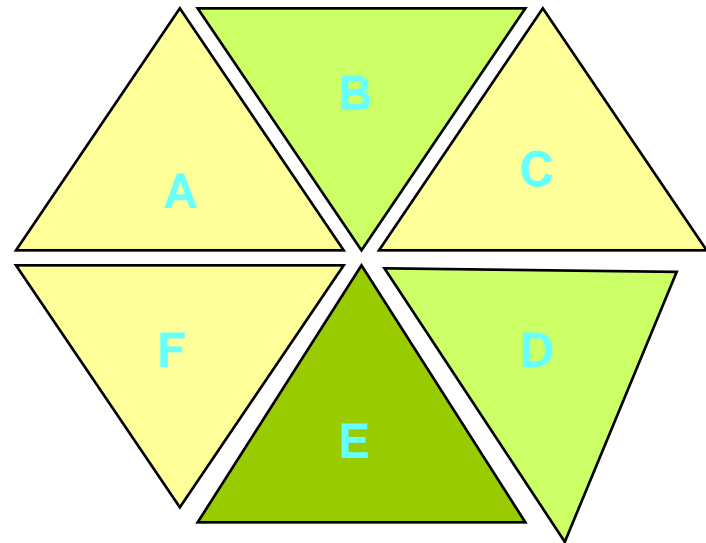
N
Y
T
I
N
G

A = tegundafjölbreytileiki háplantna, B = landslag, C = jarðfrl. fjölbreytileiki
D = fágætar tegundir, E = fuglalíf, F = fágætar jarðmyndanir

SVÆÐI X

SVÆÐI Y

5

HÁTT

4

MÍÐLUNGS

3

2

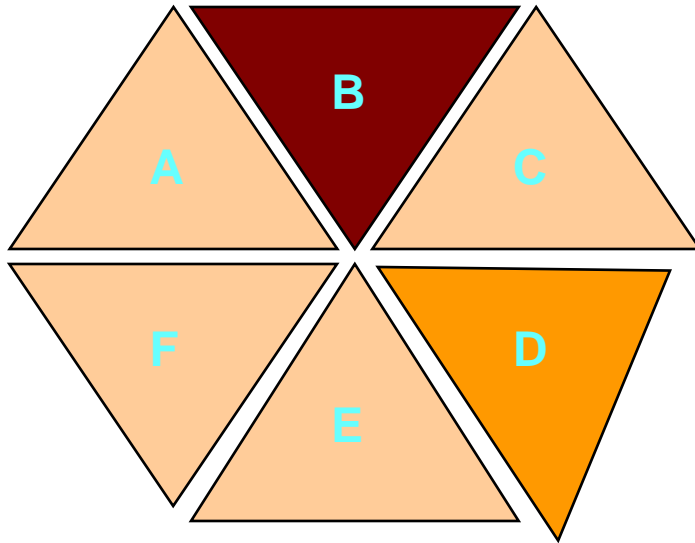

1

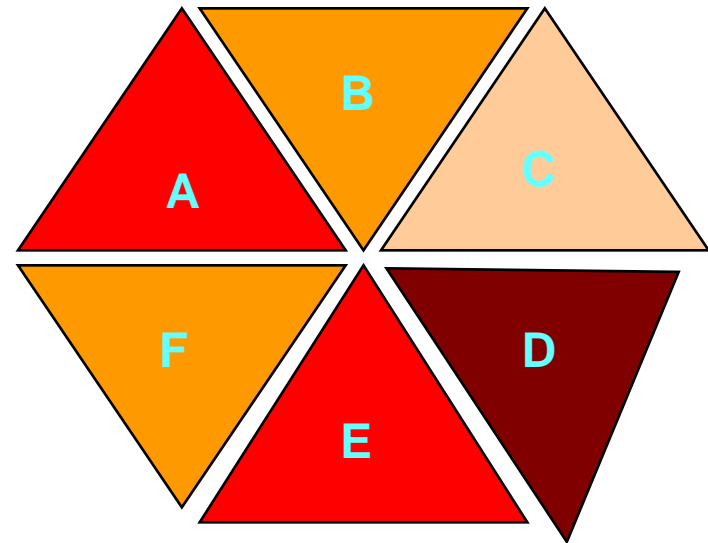
LÁGT

A = sauðfjárbætur, B = ferðapjónusta, C = fuglaveiðar
D = stangveiði, E = hreindýraveiðar, F = bílaþróttir

SVÆÐI X

SVÆÐI Y

5

HÁTT

4

MÍÐLUNGS

3

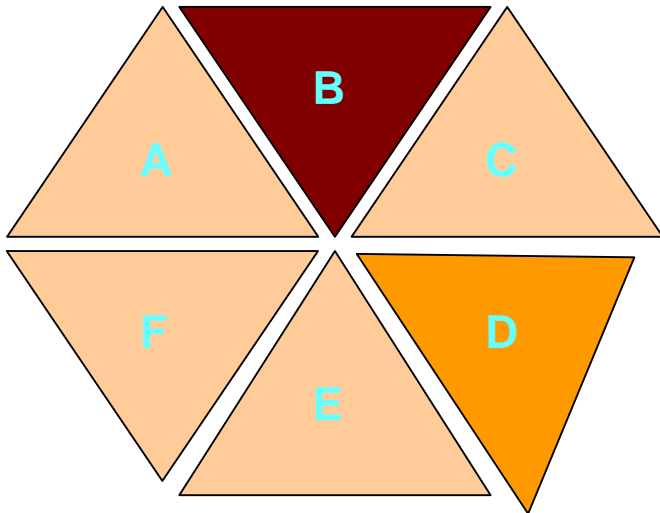
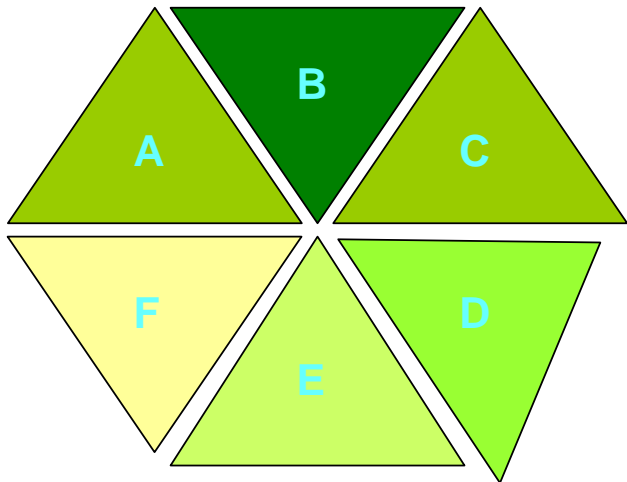
2

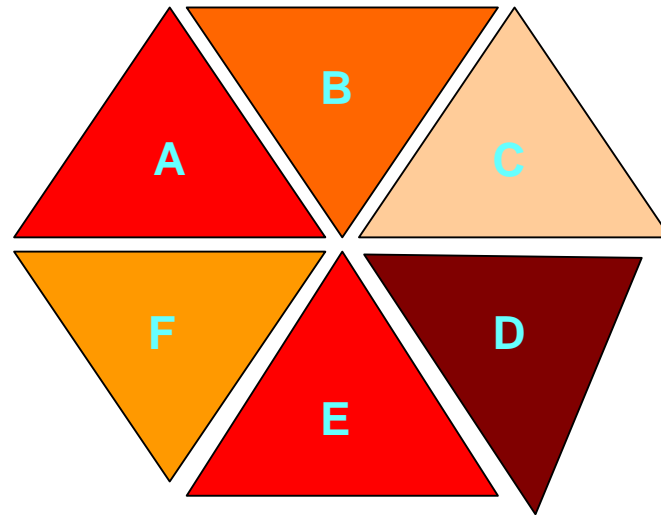
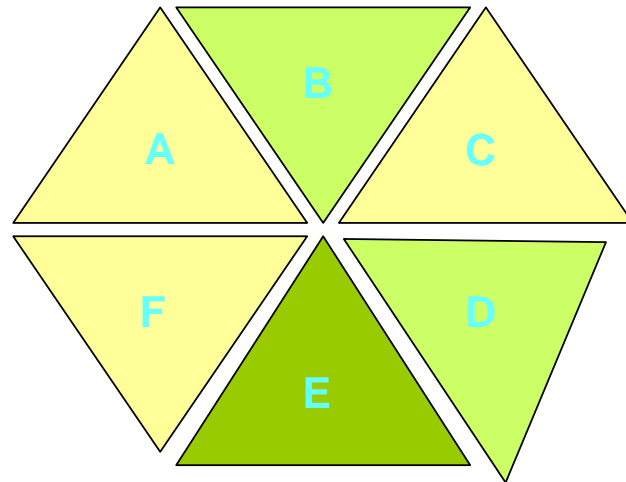
1

LÁGT

SVÆÐI X

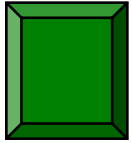

SVÆÐI Y

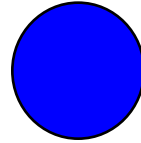

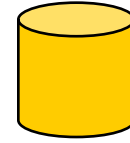
Þjóðgarður

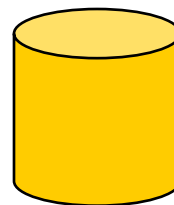
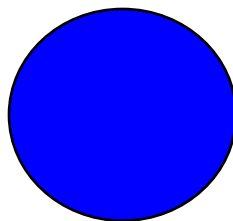
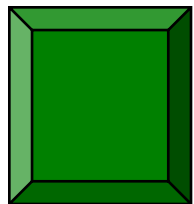
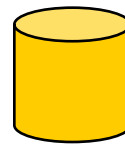
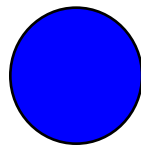
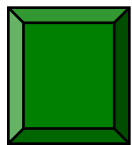

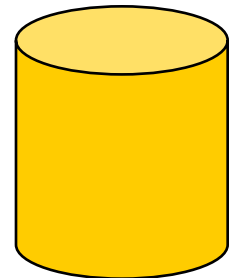
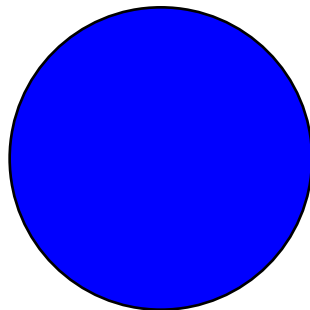
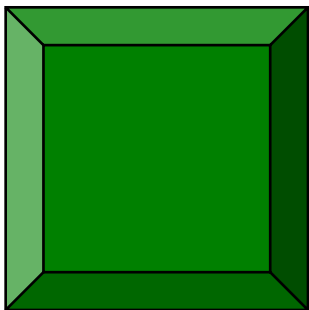
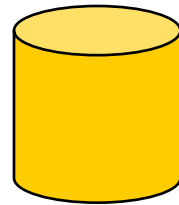
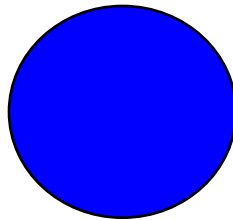
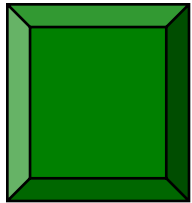
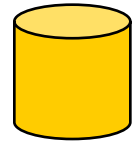
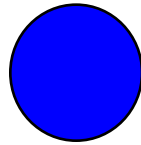
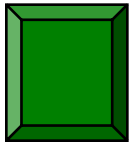
Ferðapjónusta

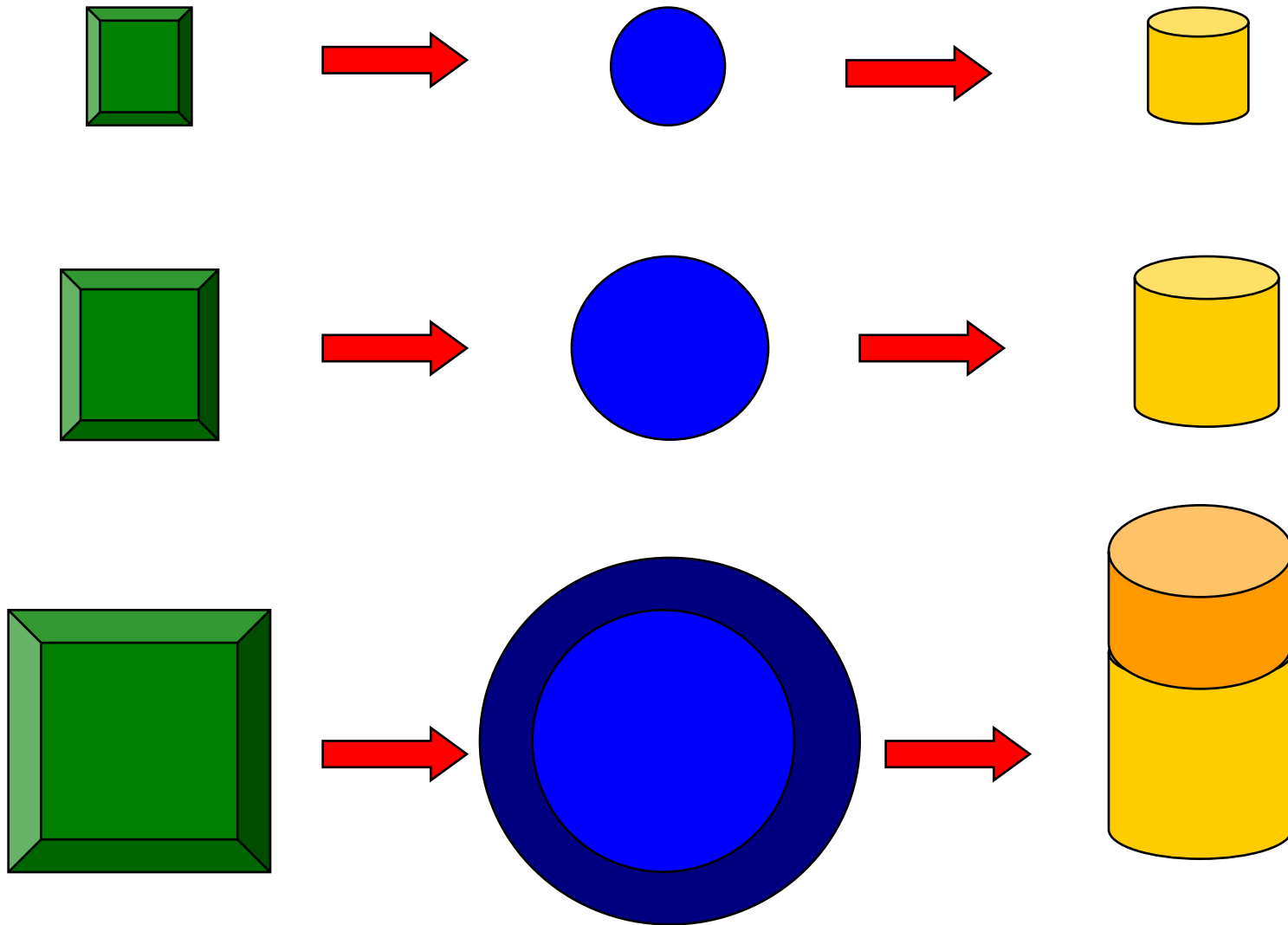

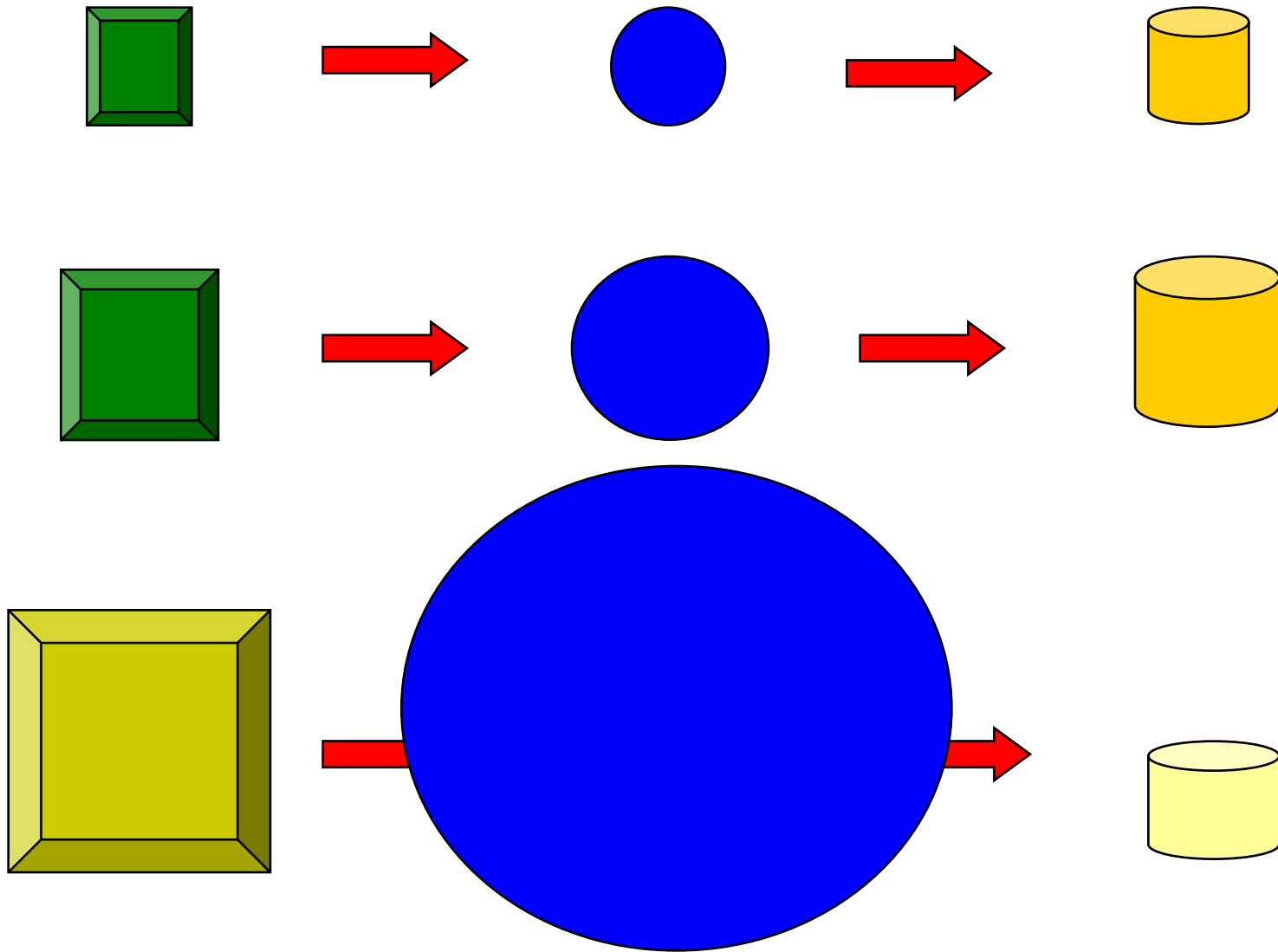
Byggðapróun

ÞJÓÐGARÐUR

FERÐAÞJÓNUSTA

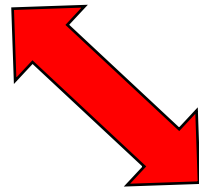
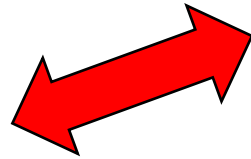

BYGGÐAÞRÓUN

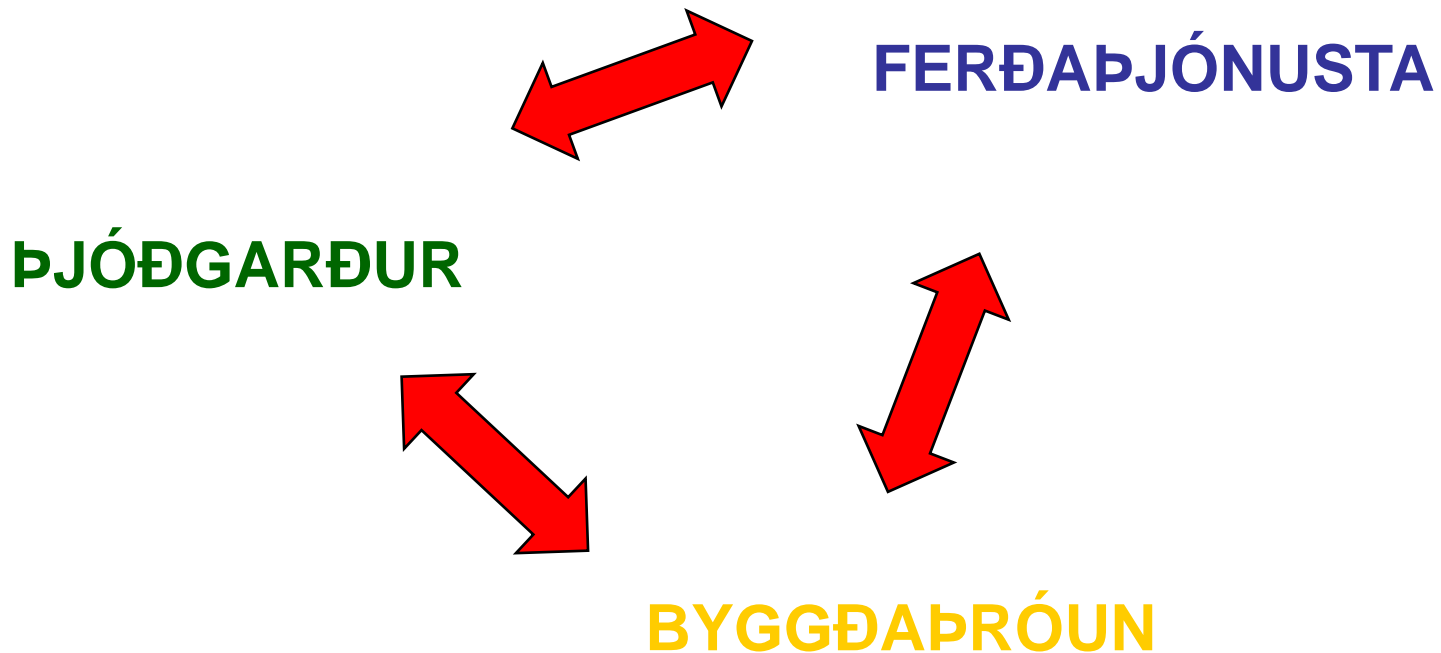
ÞJÓÐGARÐUR

FERÐAÞJÓNUSTA

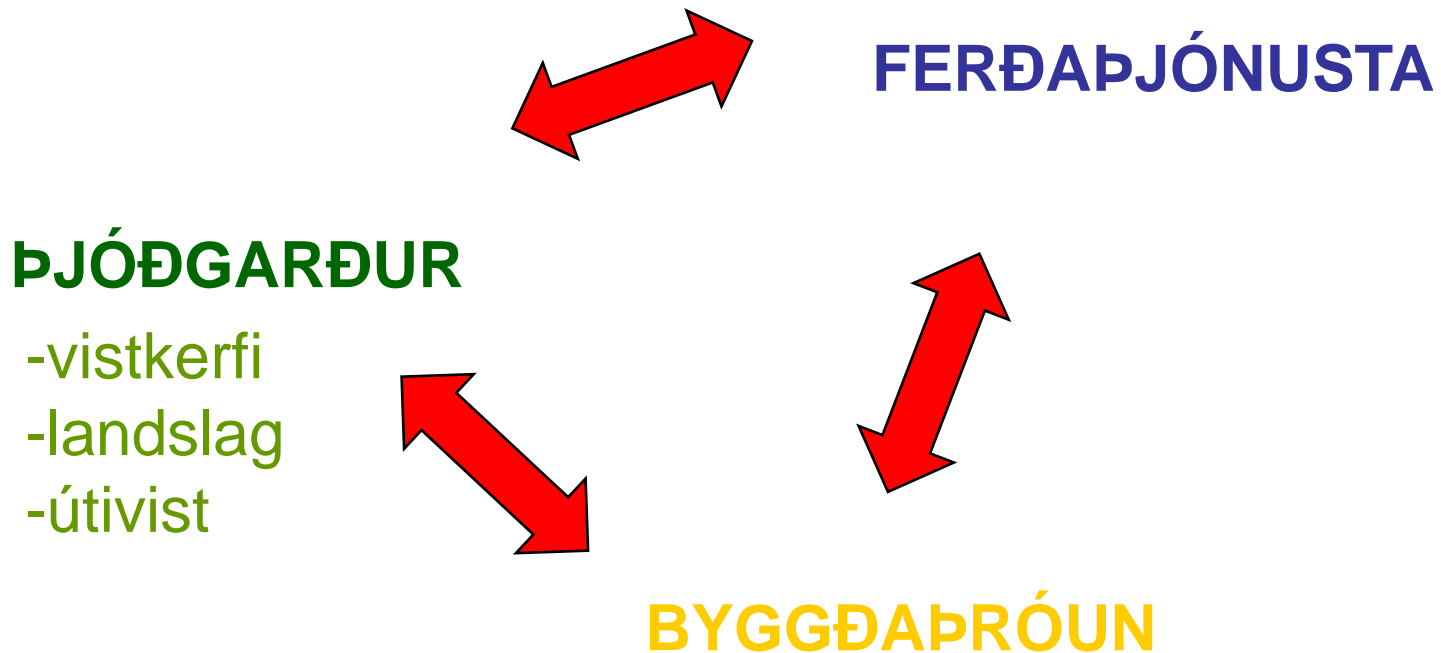
BYGGÐAÞRÓUN

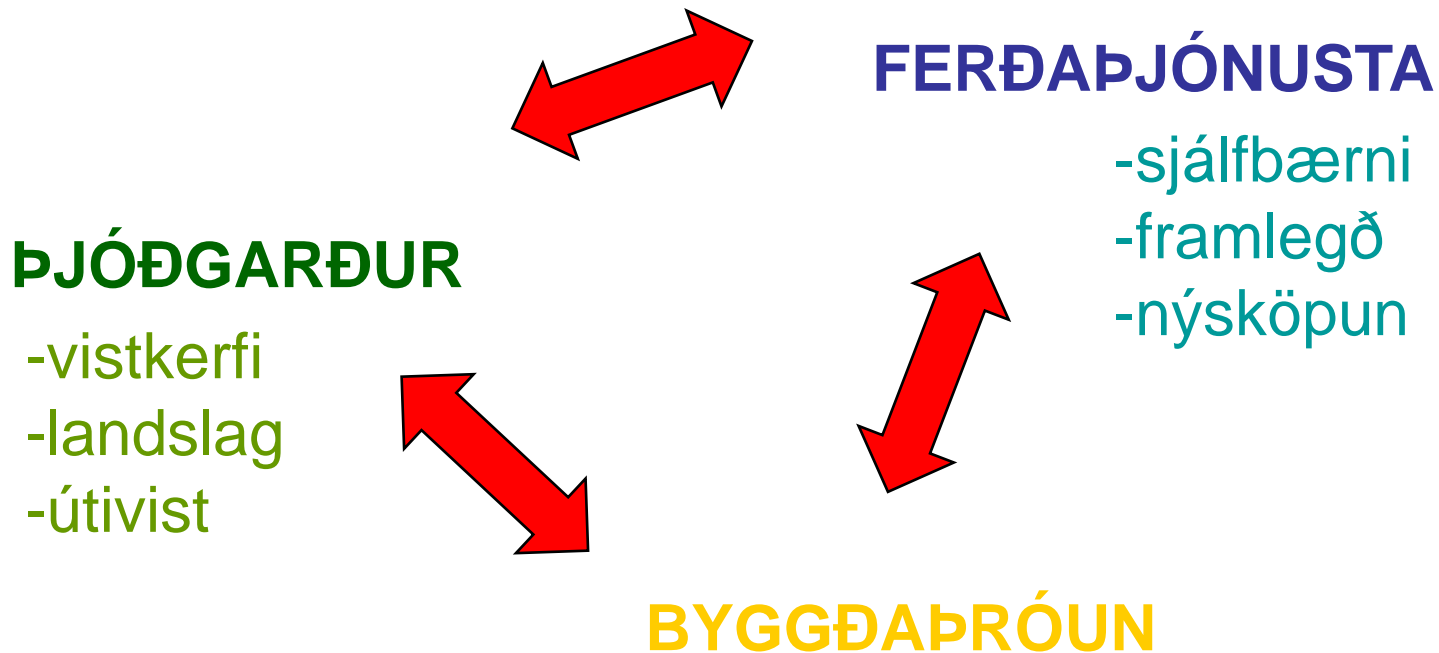
MAGN vs. GÆÐI (?)

MAGN vs. GÆÐI

MAGN vs. GÆÐI

MAGN vs. GÆÐI

ÞJÓÐGARÐUR

- vistkerfi
- landslag
- útivist

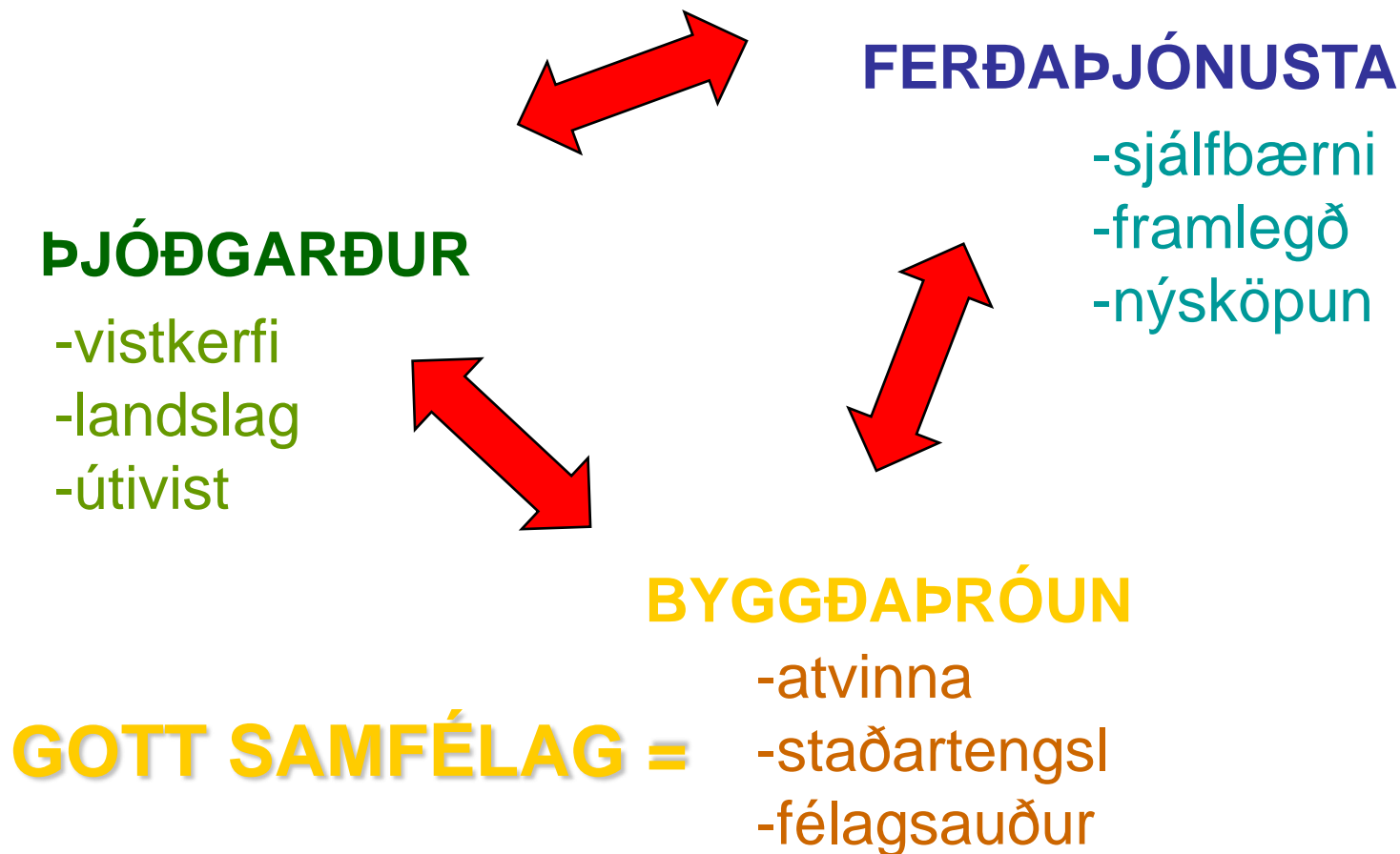
FERÐAÞJÓNUSTA

- sjálfbærni
- framlegð
- nýsköpun

BYGGÐAÞRÓUN

- atvinna
- staðartengsl
- félagsauður

MAGN vs. GÆÐI

Box 11: Contrasting paradigms (a summary of Boxes 3 and 10) (adapted from Phillips, 2002)

<i>Topic</i>	<i>As it was: protected areas were ...</i>	<i>As it is becoming: protected areas are ...</i>
Objectives	<ul style="list-style-type: none"> • Set aside for conservation • Established mainly for spectacular wildlife and scenic protection 	<ul style="list-style-type: none"> • Run also with social and economic objectives • Often set up for scientific, economic and cultural reasons
	<ul style="list-style-type: none"> • Managed mainly for visitors and tourists • Valued as wilderness • About protection 	<ul style="list-style-type: none"> • Managed with local people more in mind • Valued for the cultural importance of so-called “wilderness” • Also about restoration and rehabilitation
Governance	Run by central government	Run by many partners
Local people	<ul style="list-style-type: none"> • Planned and managed against people • Managed without regard to local opinions 	<ul style="list-style-type: none"> • Run with, for, and in some cases by local people • Managed to meet the needs of local people

Wider context	<ul style="list-style-type: none"> • Developed separately • Managed as ‘islands’ 	<ul style="list-style-type: none"> • Planned as part of national, regional and international systems • Developed as ‘networks’ (strictly protected areas, buffered and linked by green corridors)
Perceptions	<ul style="list-style-type: none"> • Viewed primarily as a national asset • Viewed only as a national concern 	<ul style="list-style-type: none"> • Viewed also as a community asset • Viewed also as an international concern
Management techniques	<ul style="list-style-type: none"> • Managed reactively within short timescale • Managed in a technocratic way 	<ul style="list-style-type: none"> • Managed adaptively in long term perspective • Managed with political considerations
Finance	Paid for by taxpayer	Paid for from many sources
Management skills	Managed by scientists and natural resource experts	Managed by multi-skilled individuals

Sjálfbær ferðapjónusta

Sjálfbær ferðapjónusta mætir þörfum ferðamanna og heimamanna en stuðlar um leið að verndun og auknum markaðstækifærum til framtíðar. Þetta felur í sér að auðlindum er stjórnað með þeim hætti að efnahagslegum, félagslegum og fagurfræðilegum þörfum er fullnægt, á sama tíma og viðhaldið er menningu, nauðsynlegum vistfræðilegum ferlum, líffræðilegri fjölbreytni og nauðsynlegum lífsskilyrðum.

Reglugerð um Vatnajökulspjóðgarð, nr. 608, 7. júní 2008, 4. gr.

Sjálfbær ferðapjónusta (4. gr.)

- *Sjálfbær ferðapjónusta* mætir þörfum ferðamanna og heimamanna en stuðlar um leið að verndun og auknum markaðstækifærum til framtíðar. Þetta felur í sér að auðlindum er stjórnað með þeim hætti að efnahagslegum, félagslegum og fagurfræðilegum þörfum er fullnægt, á sama tíma og viðhaldið er menningu, nauðsynlegum vistfræðilegum ferlum, líffræðilegri fjölbreytni og nauðsynlegum lífsskilyrðum.
- “Sustainable tourism development meets the needs of present tourists and host regions while protecting and enhancing opportunities for the future. It is envisaged as leading to management of all resources in such a way that economic, social and aesthetic needs can be fulfilled while maintaining cultural integrity, essential ecological processes, biological diversity and life support systems.”

Sjálfbær ferðapjónusta – Skilgreining UN-WTO (2004)

Sustainable tourism development guidelines and management practices are applicable to all forms of tourism in all types of destinations, including mass tourism and the various niche tourism segments.

- Sustainability principles refer to the **environmental, economic and socio-cultural aspects** of tourism development, and a **suitable balance must be established** between these three dimensions to guarantee its long-term sustainability.
- Thus, sustainable tourism should:

Sjálfbær ferðapjónusta – WTO 2004

- **1) Make optimal use of environmental resources that constitute a key element in tourism development, maintaining essential ecological processes and helping to conserve natural heritage and biodiversity.**
- **2) Respect the socio-cultural authenticity of host communities, conserve their built and living cultural heritage and traditional values, and contribute to inter-cultural understanding and tolerance.**
- **3) Ensure viable, long-term economic operations, providing socio-economic benefits to all stakeholders that are fairly distributed, including stable employment and income-earning opportunities and social services to host communities, and contributing to poverty alleviation.**

Sjálfbær ferðapjónusta – WTO 2004

- (1) Besta nýtingu þeirra umhverfisauðlinda sem gegna lykilhlutverki í þróun ferðapjónustu en viðhalda jafnframt nauðsynlegum vistfræðilegum ferlum og aðstoða við verndun náttúruarfs og líffræðilegrar fjölbreytni.
- (2) Virða félags- og menningarlegan upprunaleika samfélaga í heimabyggðum, vernda menningararf þeirra, bæði byggingararf og samtímamenningu, og hefðbundin lífsgildi, og stuðla að skilningi og umburðarlyndi á milli ólíkra menningarhópa.
- (3) Tryggja lífvænlega, langtíma efnahagslega starfsemi sem veitir öllum hagsmunaaðilum félagslegan og hagrænan ávinning er dreifist á milli þeirra á sanngjarnan hátt, þ.m.t. hvað varðar stöðugleika í möguleikum til atvinnuþátttöku og tekjuöflunar innan samfélags gestgjafanna og sem lið í því að sporna við fátækt.

Þrjár stoðir sjálfbærrar þróunar

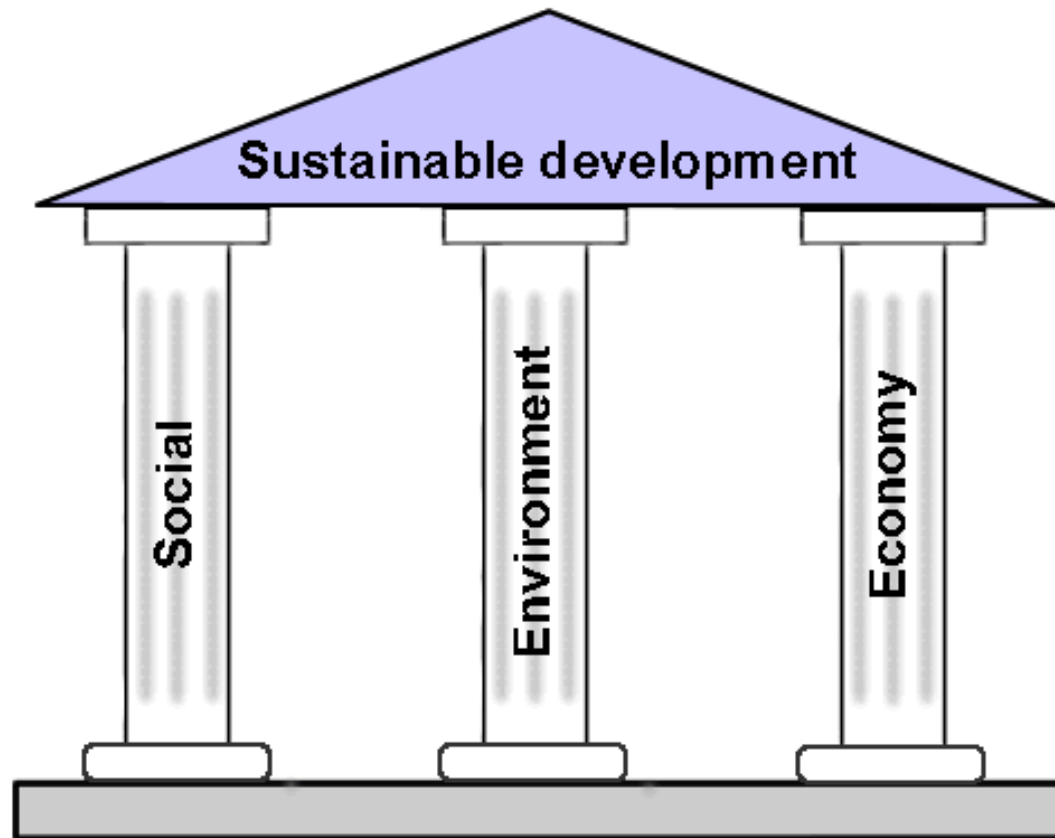
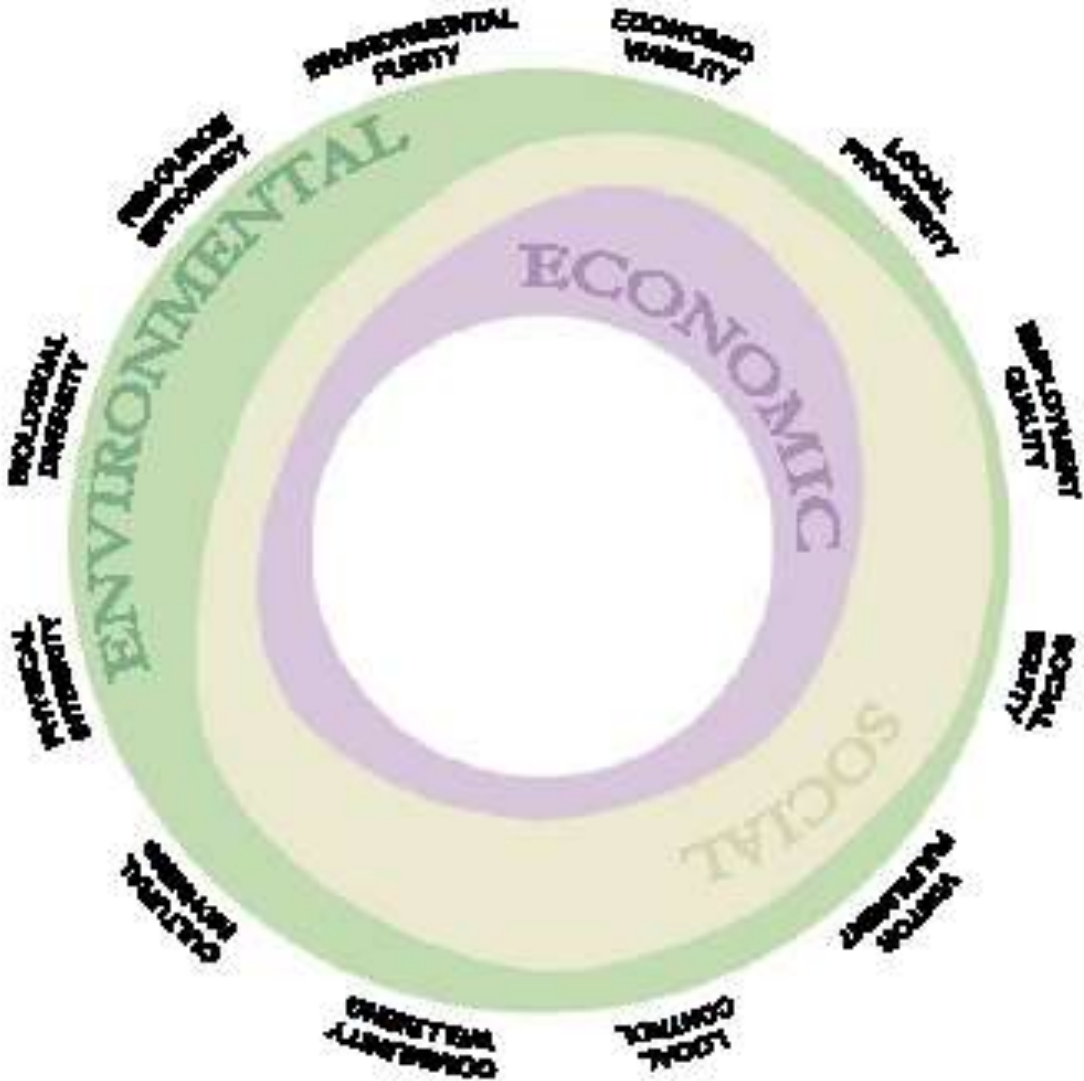

Figure 1.1: Relationship between the 12 aims and the pillars of sustainability

1). Hagrænn lífvænleiki (e. *economic viability*)

Að tryggja lífvænleika og samkeppnishæfi áfangastaða og fyrirtækja í ferðapjónustu, þannig að þau séu fær um að eflast enn frekar og skapa arð til langs tíma.

2). Hagsæld í heimabyggðum (e. *local prosperity*)

Að hámarka framlag ferðamennsku til efnahagslegrar velmegunar í samfélagi gestgjafanna, þ.m.t. það hlutfall af útgjöldum ferðamanna sem haldið er eftir í heimabyggð.

3). Gæði starfa (e. *employment quality*)

Að auka fjölda jafnt sem gæði starfa í heimabyggðum sem ferðamennska skapar og stendur undir, þ.m.t. hvað varðar upphæð launa, starfsskilyrði og tækifæri fólks til atvinnu án mismunar af nokkrum toga, svo sem vegna kynferðis, þjóðlegs uppruna eða fötlunar.

4). Félagslegur jöfnuður (e. *social equity*)

Að leitast við að ná fram víðtækri og sanngjarni dreifingu þeirra hagrænu og félagslegu gæða sem ferðamennskan skapar innan samfélags gestgjafanna, þ.m.t. að bæta tækifæri, tekjur og þjónustu sem standa hinum fátæku þar til boða.

5). Ánægja ferðamanna (e. *visitor fulfillment*)

Að bjóða fram örugga og ánægjulega upplifun sem fullnægir væntingum ferðamanna og sem þeir hafa allir aðgöngu að án mismunar s.s. vegna kynferðis, þjóðlegs uppruna eða fötlunar.

6). Stjórnun í heimabyggðum (e. *local control*)

Að virkja samfélög heimamanna og auka færni þeirra og valdheimildir varðandi skipulag og ákvarðanatöku um stjórnun og framtíðar uppbyggingu ferðamennsku á þeirra svæði, í samráði við aðra hagsmunaaðila.

7). Samfélagsleg velferð (e. *community wellbeing*)

Að viðhalda og efla lífsgæði í samfélögum heimamanna, þ.m.t. félagslega innviði og aðgang að auðlindum, þægindum og umhverfsgæðum, en forðast félagslega spillingu og arðrán.

8). Menningarlegur ríkuleiki (e. *cultural richness*)

Að viðhalda og efla söguarf, upprunalega menningu, siði og sérstöðu gestagjafasamfélaga.

9). Umhverfisgæði (e. *physical integrity*)

Að viðhalda og auka gæði landslags, bæði í þéttbýli og dreifbýli, og forðast vistfræðilega og sjónræna spillingu umhverfisins.

10). Líffræðilegur fjölbreytileiki (e. *biological diversity*)

Að styðja við verndun náttúrlegra svæða, búsvæða og villtra lífvera, og lágmarka þann skaða sem þeim er valdið.

11). Skilvirk auðlindanýting (e. *resource efficiency*)

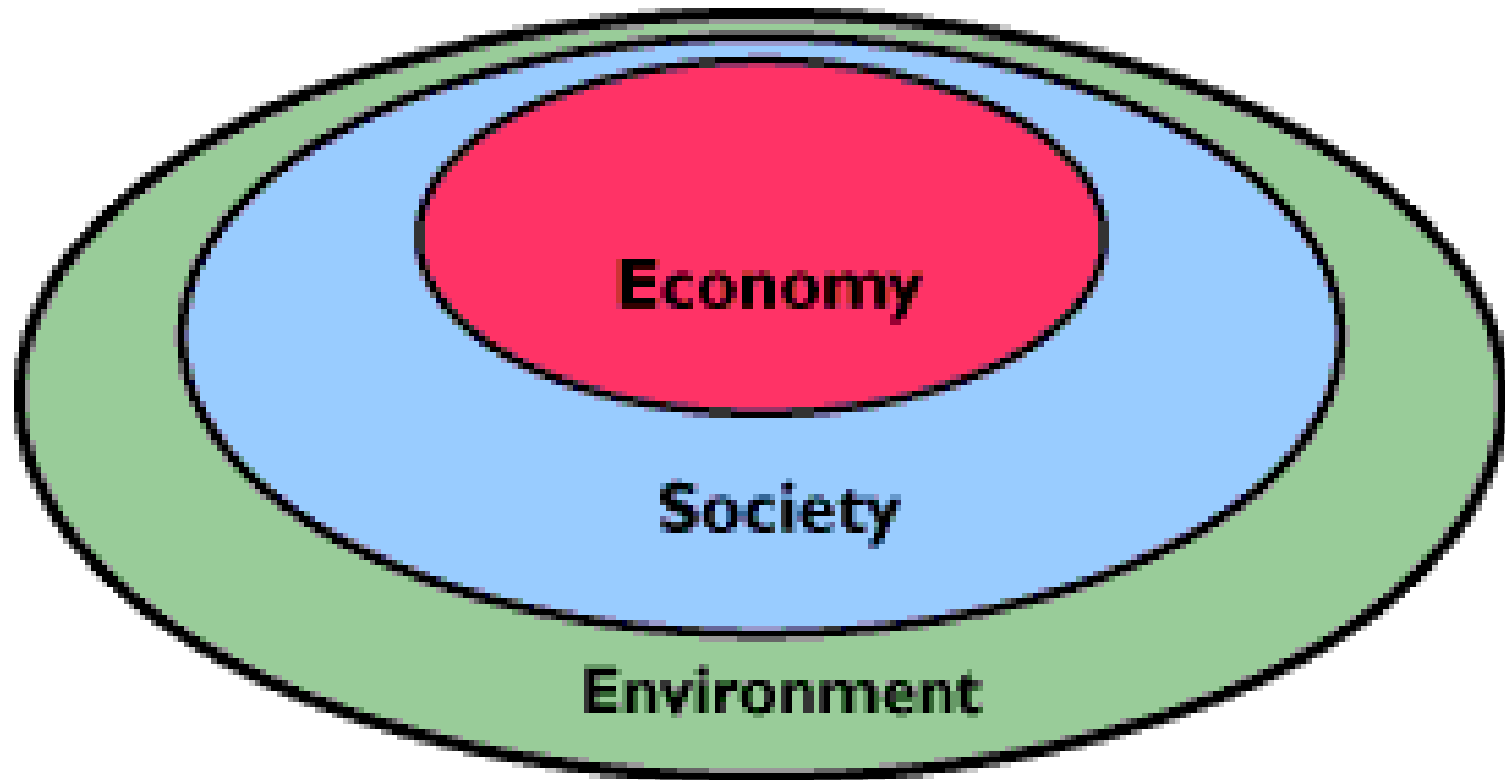
Að lágmarka notkun fágætra og óendurnýjanlegra auðlinda við þróun og starfsemi ferðaþjónustu.

12). Hreinleiki umhverfisins (e. *environmental purity*)

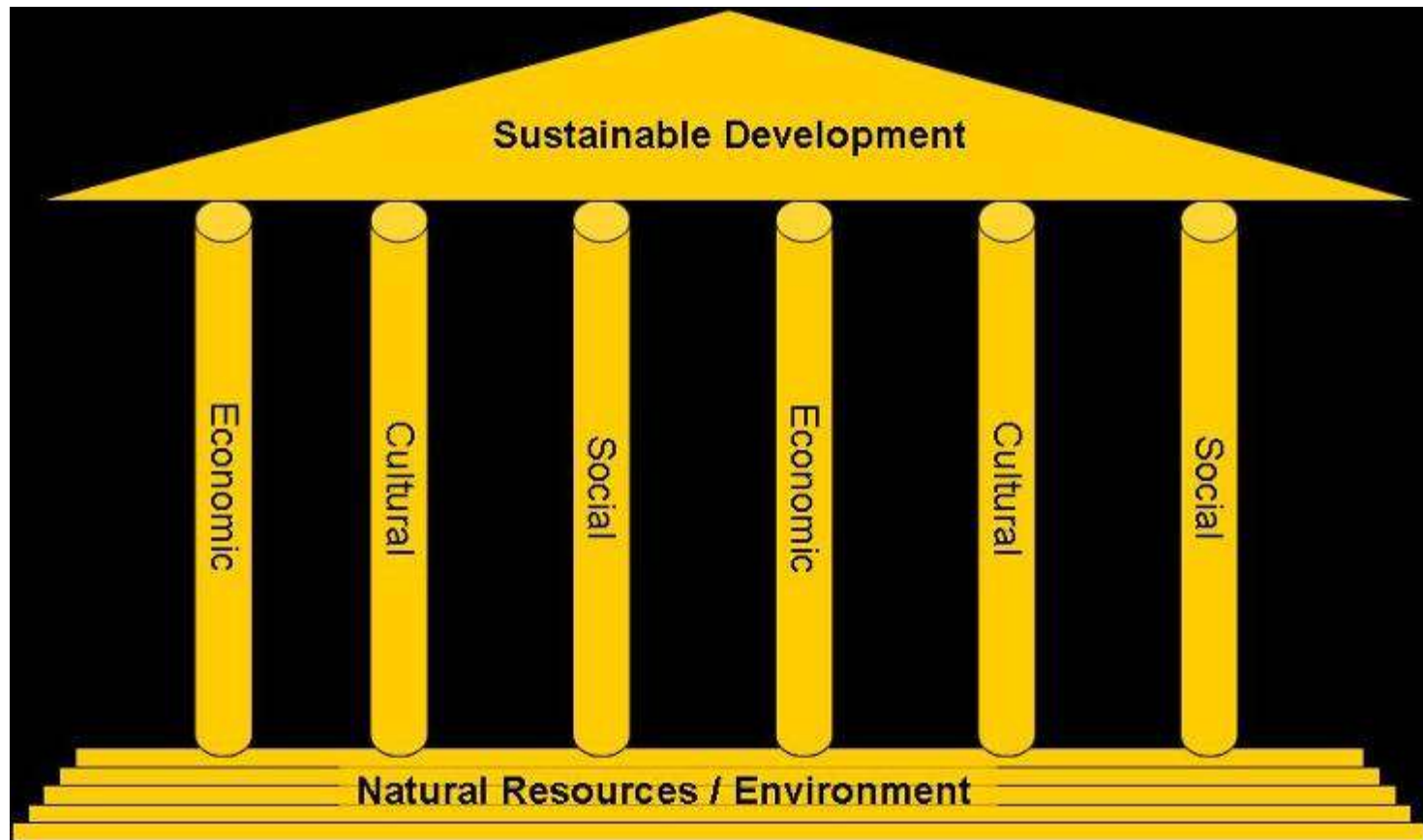
Að lágmarka mengun lofta, vatns og lands, sem og úrgangsmyndun, af hálfu fyrirtækja í ferðaþjónustu og ferðamanna.

Heimild: UNEP & WTO, 2005: *Making Tourism more Sustainable. A Guide for Policy Makers*, s. 18-19.

Innbyrðis tengsl og vægi stoða

Stoðir sjálfbærrar þróunar

Sjálfbær þróun - ný skilgreining

- Sjálfbær þróun er umhverfis- og þróunarstefna sem leitast við að taka á heildstæðan hátt á helstu vandamálum sem ógna bæði náttúrunni og samfélögum manna.
- Lykilþættir hennar eru vistvænir lifnaðarhættir, gott samfélag, jöfnuður, jafnrétti, friður, virk þátttaka og virðing fyrir mannréttindum og gagnvart náttúrunni.
- Segja má að efnahagsþátturinn sé drifkraftur breytinga, umhverfið seti slíkri starfsemi ákveðin viðmið og takmarkanir en tilgangur þessa alls ákvarðist þó fyrst og fremst af samfélagslegum markmiðum.
- Í hnotskurn mætti lýsa sjálfbærri þróun sem *hugsjón sem nærir þroska* samfélaga og einstaklinga, m.a. hvað varðar umgengni við umhverfi og náttúru.

